

تحلیلی جغرافیایی بر روند مهاجرت در استان خوزستان

دکتر حسن بیک محمدی^۱ و رضا مختاری ملک آبادی^۲

چکیده

استان خوزستان در دهه های گذشته به دلیل تأثیر عوامل مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از جمله افزایش زیرساخت های صنعتی و کشاورزی و همچنین وقوع هشت سال جنگ تحمیلی با نقل و انتقالات شدید جمعیتی روبرو شده است، به طوری که روند مهاجرت این استان از جایگاه ویژه ای برخوردار بوده است. این استان در فاصله ۴۰ سال گذشته از نظر مهاجرتی، مهاجرپذیر بوده و خالص مهاجرت آن حدود ۱۷۳۸۸۶+ نفر بوده است. و در فاصله ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ همچنان روند مهاجرپذیری خود را ادامه داده است، ولی در فاصله ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ با شروع جنگ تحمیلی و مشکلات ناشی از آن روند مهاجرتی استان معکوس شده و شدیداً مهاجرفرست می شود. به طوری که خالص مهاجرت آن به حدود ۲۶۷۶۴۴- نفر بالغ شده است. در فاصله ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ استان خوزستان با پایان جنگ و آغاز بازسازی دوباره به یک استان مهاجرپذیر تبدیل شده و خالص مهاجرتی آن ۱۰۲۶۷۲+ نفر گردیده است. بدیهی است توزیع جغرافیایی مهاجرین در سطح استان و به عبارتی سهم شهرستانهای مختلف آن از نظر مهاجرت یکسان نبوده و از این نظر اختلافات زیادی را با هم نشان می دهند. به طوری که در دوره ۱۳۷۵ - ۱۳۶۵ شهرستان آبادان با جذب ۲۶/۵۷ درصد از مهاجرین استان، بیشترین و شهرستان شادگان با ۰/۸۳ درصد کمترین سهم را داشته اند.

واژگان کلیدی

روند مهاجرت، موازنه مهاجرت، سرشماری، توزیع جغرافیایی، مهاجرت به خارج، مهاجرت به داخل، مهاجرت مادام العمر^۳

۱- دانشیار گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری

۳- افرادی که محل تولد و محل اقامت معمولی آنان یکی نباشد، مهاجر طول عمر محسوب می شوند. به عبارت دیگر مهاجران دائمی افرادی هستند که حداقل یک بار در طول عمر خود مهاجرت کرده و به محل تولد خود بازنگشته اند. منبع: ۶/ ص ۱۰.

مقدمه

مهاجرت یکی از پدیده های مهم جمعیت شناختی و یکی از زمینه های تحلیل جمعیت است، پدیده ای که به نقل و انتقالات سکونتی انسان از مکانی به مکان دیگر مربوط می شود. مردم غالباً از سرزمین هایی که شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنها نامساعد است خارج و به مناطقی که دارای جاذبه های شغلی بهتر، دستمزدهای بالاتر و شرایط اقتصادی و اجتماعی مطلوبتری است وارد می شوند. (۱۴/ ص ۱۶۵).

در لغت نامه جمعیت شناسی سازمان ملل در تعریف مهاجرت چنین آمده است: مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی انسان ها است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می گیرد که این جابجایی می تواند به صورت دائمی یا تقریباً دائمی باشد (۴/ ص ۲۱۲).

جلگه خوزستان از گذشته های دور تا امروز همواره اهمیت قابل توجهی در تاریخ و اقتصاد ایران داشته است، در حقیقت شرایط مساعد این منطقه از جمله داشتن خاک های آبرفتی و حاصلخیز، رودهای پرآب کارون، کرخه، دز و داشتن بستر مناسب جغرافیایی جهت زندگی باعث شده که این سرزمین همواره در طول تاریخ مورد توجه حکام قرار گیرد، ضمن اینکه در حدود شش هزار سال پیش عیلامی ها یکی از قدیمی ترین تمدن های بشری را با شیوه شهرنشینی در این سرزمین (شهر شوش، اوایل هزاره چهارم قبل از میلاد) بنیان نهادند. (۱۳/ ص ۲۰۴).

استان خوزستان امروزه نیز نقش قابل ملاحظه ای در فرهنگ، اقتصاد، تاریخ و جغرافیای ایران دارد چرا که با داشتن پتانسیل های مساعد طبیعی و منابع معدنی قابل ملاحظه توانسته همواره نقشی مهم و سازنده در پویایی اقتصاد ایران بازی کند.

از زمان جفر اولین چاه نفت (در سال ۱۲۷۸ هجری شمسی) در مسجد سلیمان تا امروز این استان ضمن برخورداری از نیروگاهها، سد های آبی، پالایشگاه های نفت و گاز، مجتمع های پتروشیمی و ذوب فلزات و بنادر مهم، به عنوان یکی از بزرگترین قطب های صنعتی و کشاورزی کشور در اقتصاد ایران نقش بسیار مهمی را ایفا نموده است. (۱۲/ ص ۷۸).

با توجه به اهمیت تحلیل های جمعیتی و از جمله روند مهاجرت در برنامه ریزیهای توسعه هر کشور، در این مقاله سعی شده که روند مهاجرتی استان خوزستان بین سال های ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵ مورد بررسی و تجزیه و تحلیل جغرافیایی قرار گیرد.

مسئله مهاجرت از دو نظر قابل توجه و بررسی است:

۱. از نظر مهاجرت های بین استانی و مهاجرت های داخل استان
۲. از نظر توزیع مهاجران در سطح استان

اهداف پژوهش

از آنجا که تحلیل های جمعیتی نقش مهمی را در برنامه ریزی و روند توسعه هر کشور بازی می کند و برنامه ریزی و آینده نگری بدون تحلیل همه جانبه مسائل جمعیتی از جمله مهاجرت با دشواری روبروست، در این مقاله اهداف زیر دنبال می شود:

۱. بررسی و شناخت عوامل جغرافیایی مؤثر در تغییر و تحولات جمعیتی استان
۲. مقایسه شهرستان های مختلف در جابجایی جمعیتی
۳. ارائه پیشنهادها و راهکارهای مناسب جهت متعادل سازی روند جمعیت استان

روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق و حوزه شمول مطالعاتی آن، در پژوهش حاضر ترکیبی از روش های توصیفی، تاریخی و تحلیلی استفاده شده که مراحل آن به شرح زیر می باشد:

جمع آوری داده ها و اطلاعات مورد نیاز از منابع معتبر و موثق

بررسی و مطالعه کتب و اسناد مختلف مرتبط با موضوع

تبدیل داده های آماری به اطلاعات قابل استفاده و نقشه های جمعیتی

استفاده از کامپیوتر در تحلیل داده های آماری

تحلیل آماری و تدوین مطالب و نتیجه گیری

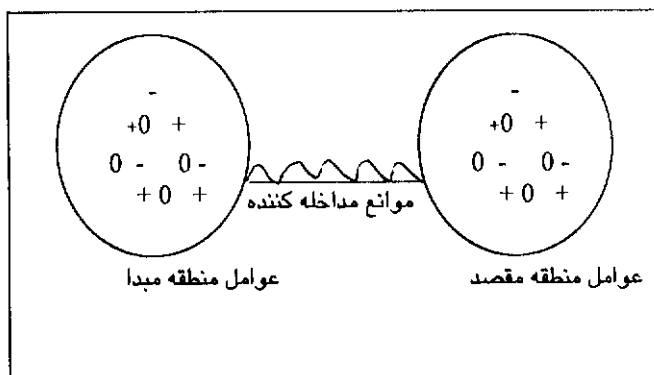
مهاجرت و روند آن در استان خوزستان

قبل از آنکه در مورد چگونگی و روند مهاجرت های استان بحث شود، باید گفت همانطور که مطالعات نشان می دهد پدیده مهاجرت نتیجه و حاصل برخورد عوامل جذب و

عوامل دفع محیطی و فردی سرزمین هاست و این مسئله همیشه مورد توجه جغرافیدانان و برخی جامعه شناسان بوده است. (۱۶/ص ۱۶۷).

نمودار شماره ۱ نشان می دهد که انسان در مکان های مختلف با یک سری از عوامل جاذب و دافع در شکل متغیرهای مثبت و منفی روبروست، که در ضریب ماندگاری انسان ها در منطقه یا قصد مهاجرت آنها از منطقه مؤثر است. به عبارت دیگر تعیین موقعیت و امکانات هر محل و عوامل جاذب و دافع پنهان و آشکار آن می تواند اصلی ترین عامل و انگیزه در پایداری و ماندگاری جمعیت ها یا مهاجرت آنها از منطقه باشد، ضمن اینکه مهاجرت های استانی نیز از این قاعده مستثنی نیستند. (۱۷/صص ۵۷-۴۷)

نمودار شماره ۱: عوامل موجد در محل اولیه و مقصد و مداخله موانع در مهاجرت (از اورت لی)

عوامل جذب و دفع به ترتیب به صورت های (+ و -) و عوامل خنثی به صورت (0) دیده می شود.^۱ نقل و انتقالات جمعیتی استان خوزستان را در دو بخش مهاجرت های بین استانی و توزیع آن در داخل استان را به این شرح می توان مطالعه کرد:

۱- اورت . س. لی، وجود امکانات بیشتر آموزشی، اشتغال و درآمد را در مقصد از جمله عوامل جاذبه به حساب می آورد و در مقابل هزینه های بالای زندگی در محل جدید، دوری از خانه و کاشانه و آلودگی محیط زیست را از عوامل دافعه محسوب می دارد (۶/ص ۱۲۲).

مهاجرت های بین استانی

در سال ۱۳۳۵ استان خوزستان (شامل خوزستان و لرستان) به دلیل اوضاع مساعد اقتصادی و اجتماعی و دارا بودن پتانسیل های قوی در زمینه های مختلف از جمله فعالیت های اقتصادی و داشتن منابع معدنی و نفتی و همچنین پالایشگاه آبادان و بنادر مهم و راههای مختلف زمینی و ... یکی از استان های مهاجرپذیر کشور بوده است. به طوری که بعد از استان مرکزی (۵۵ درصد مهاجرین بین استانی) توانسته است با جذب ۱۷/۵ درصد از مهاجرین بین استانی کشور در مقام دوم قرار گیرد (۵/ص ۱۸). از مهمترین دلایل این امر توجه ویژه دولت در طول برنامه های اول و دوم توسعه به استان خوزستان است. به طوری که اولین برنامه در خوزستان آغاز گردید و برنامه های بعدی به نواحی جنوب شرق کشور و کرمان اختصاص یافت. برای اجرای این برنامه ها جمعاً ۱۱/۹۷۰ میلیون ریال از اعتبارات فصول چهارگانه برنامه دوم پرداخت گردید و برنامه خوزستان ۹۱/۵ درصد و عمران ناحیه جنوب شرقی ۸/۲ و عمران کرمان ۰/۳ درصد وجوه فوق را جذب نمود. (۱۰/ص ۶۶). با توجه به حجم عظیم این سرمایه گذاری ها، این استان که تا قبل از برنامه دوم جز تولید محصولات نفتی اقتصاد مهم دیگری نداشت و از سایر منابع طبیعی آن استفاده ای نمی شد مراحل رشد و توسعه خود را آغاز نمود که از طرح های مهم اجرایی آن می توان به طرح احداث ساختمان سد بر روی رودخانه دز، طرح شبکه آبیاری دز برای آبیاری ۱۲۵۰۰۰ هکتار اراضی زیر سد، خط انتقال برق آبادان - اهواز، اجرای کشت نیشکر و ایجاد کارخانه شکر به ظرفیت ۱۵۰ تن شکر خام در روز و ظرفیت تولید ۴۵۰۰۰ تن قند و شکر در سال اشاره نمود (۱۰/ص ۶۷). آمار جدول شماره ۱ نشان می دهد که این استان ضمن ارتباط مهاجرتی با استان های دیگر در مجموع ۳۶۳۷۹۲ نفر مهاجر (مهاجران طول عمر) داشته و در مقابل ۱۸۹۹۰۶ نفر را به استان های دیگر فرستاده است که خالص مهاجرتی آن حدود ۱۷۳۸۸۶+ نفر می باشد. (۵/ص ۱۳).

بدیهی است که سهم استان های مختلف در مهاجرفرستی یا پذیرش مهاجران استان خوزستان یکسان نبوده و نقش برخی از آنها بسیار چشمگیر تر بوده است. جدول شماره ۱ نشان می دهد که در بین استان های کشور در سال ۱۳۳۵، استان خوزستان بیشترین مهاجر را به ترتیب از استان های (اصفهان و یزد با ۶۱/۶۳ درصد)، (فارس و بنادر با ۲۳/۴۷

درصد) و (کرمانشاه با ۸/۲۸ درصد) پذیرفته است. که در این ارتباط عواملی مانند وجود زیرساخت های مناسب کشاورزی، صنعتی و فعالیت های مهم اقتصادی استان مؤثر بوده اند. البته در این زمان استان خوزستان مهاجرانی را به استان های دیگر نیز گسیل داشته است که بیشترین تعداد آنها یعنی ۳۲۷۶۹ نفر یا حدود ۱۷/۲ درصد کل مهاجران به استان مرکزی وارد شده اند. با توجه به این موارد خالص مهاجرتی استان خوزستان در سال ۱۳۳۵ به طور کل مثبت و حدود ۱۷۳۸۸۶+ نفر بوده است. که از طریق فرمول زیر قابل محاسبه است:

$$M = (I_{t+n} - S_t I_t) + (S_e E_t - E_{t+n})$$

در صورتی که تعداد مهاجران وارد شده به منطقه مورد مطالعه تا زمان t را I_t ، تعداد مهاجران وارد شده به منطقه تا زمان $t+n$ را I_{t+n} ، تعداد خارج شدگان از منطقه تا زمان t را E_t ، تعداد خارج شدگان از منطقه $t+n$ را E_{t+n} و ضرایب بازماندگی وارد شدگان و خارج شدگان این دوره را به ترتیب S_t و S_e بنامیم، خالص مهاجرت در پایان دوره چنین خواهد بود.

حال اگر حاصل پرانتز اول را M_1 و حاصل پرانتز دوم را M_2 بنامیم، در آن صورت $M = M_1 + M_2$ خواهد بود. با این فرمول می توان هم تعداد خالص مهاجران و هم اجزای تشکیل دهنده آن (واردشدگان به محدوده و خارج شدگان از محدوده) را زمان t تا زمان $t+n$ به دست آورد.

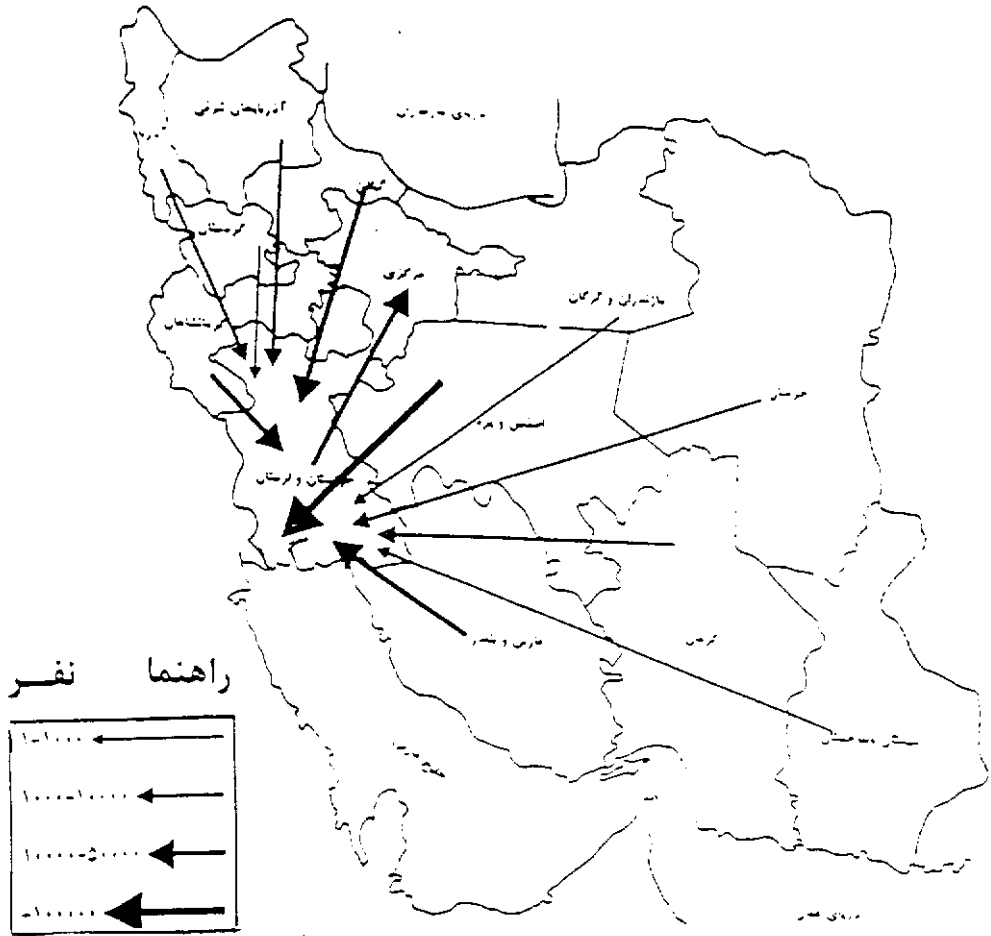
جدول شماره ۱: توزیع نسبی مهاجران طول عمر استان خوزستان در سال ۱۳۳۵ برحسب

محل اقامت و محل تولد

ردیف	استان	واردشدگان به	خارج شدگان از	خالص مهاجرت	درصد
۱	گیلان	۱۲۰۳۲	۱۶۲۴	+۱۰۴۸۰	۶/۰۲
۲	مازندران و گرگان	۱۸۵۱	۹۹۶	+۸۵۵	۰/۴۹
۳	آذربایجانشرقی	۵۷۰۷	۲۸۴	+۵۴۲۳	۰/۱۶
۴	آذربایجانغربی	۱۷۶۵	۱۷۹	+۱۵۸۶	۰/۹۱
۵	مرکزی	۱۴۴۵۱	۳۲۷۶۹	-۱۸۳۱۸	-۱۰/۵۳
۶	کردستان	۸۳۹	۱۳۶	+۷۰۳	۰/۴۰
۷	کرمانشاه	۲۱۱۵۲	۶۵۷۳	+۱۴۵۷۹	۸/۲۸
۸	اصفهان و یزد	۱۰۹۴۲۹	۲۲۵۸	+۱۰۷۱۷۱	۶۱/۶۳
۹	خراسان	۳۵۲۶	۱۱۹۱	+۲۳۳۵	۱/۳۴
۱۰	خوزستان و لرستان	۱۴۰۰۰۷	۱۴۰۰۰۷	-	-
۱۱	فارس و بنادر	۴۴۴۵۲	۳۶۴۰	+۴۰۸۱۲	۲۳/۴۷
۱۲	کرمان	۷۷۷۴	۱۶۶	+۷۶۰۸	۴/۳۷
۱۳	سیستان و بلوچستان	۸۰۷	۸۳	+۷۲۴	۰/۴۹
جمع تعداد		۳۶۳۷۹۲	۱۸۹۹۰۶		۰/۱۰۰
موازنه مهاجرت		+۱۷۳۸۸۶			

منبع: (زنجانی، حبیب اله، عزیزاده آهی، زرین تاج، مهاجرت، نشریه شماره ۲۸، مطالعات جمعیت، ۱۳۷۲ ص ۱۲).

نقشه شماره ۱: جریان های مهاجرتی خالص بین استانی های خوزستان و لرستان تا سال ۱۳۳۵

استان خوزستان تا سال ۱۳۴۵ به علت توجه بیشتر دولت در برنامه های عمرانی و داشتن صنایع نفتی موجود از جمله پالایشگاه آبادان و واحدهای وابسته به آن و صناعی مانند تصفیه شکر و پتروشیمی آبادان و همچنین اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۱ که از لحاظ تاریخی تحولات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی زیادی را در استان موجب گشته، همچنان روند مهاجرپذیری خود را ادامه داده است. به عنوان مثال اولین بهره برداری صنعتی از محصول نیشکر که از سال ۱۳۲۴ آغاز شده بود در سال ۱۳۴۰ در هفت تپه آغاز شد و سطح زیر کشت آن تا ۹۰۰۰ هکتار افزایش یافت (۱۲/ص ۱۹۳). آمار موجود نشان می دهد

که تا سال ۱۳۴۵ استان خوزستان در مجموع دارای بیلان مثبت مهاجرتی بوده و حدود ۱۸۵۲۰۸ نفر مهاجر از سایر استان ها داشته است. بدین ترتیب تا سال ۱۳۴۵، نسبت مهاجران وارد شده به استان های مرکزی، مازندران و خوزستان کماکان بیش از نرخ مهاجرتی کشور بوده است. و استان های مرکزی (با ۲۲/۸۴ درصد)، مازندران (با ۱۲/۳۱ درصد) و خوزستان (با ۱۱/۷۴ درصد) به ترتیب بالاترین نسبت مهاجران بین استانی را داشته اند (۵/ صص ۳۶ و ۳۷).

جدول شماره ۲: مقایسه توزیع مهاجران نسبت به جمعیت استان خوزستان

در سرشماری ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵

سال	جمعیت استان	تعداد کل مهاجران	نسبت مهاجران به کل (درصد)	وارد شده از سایر استان ها	نسبت کل جمعیت استان (درصد)
۱۳۴۵	۱۵۷۸۰۷۹	۳۲۳۰۵۲	۲۰/۴۷	۱۸۵۲۰۸	۱۱/۷۴
۱۳۵۵	۲۱۸۷۱۱۸	۵۱۰۸۳۲	۲۳/۳	۲۷۴۶۱۶	۱۱/۵۶

منبع: (زنجان، حبیب اله، علیزاده، آهی، زرین تاج، مهاجرت، نشریه شماره ۲۸، مطالعات جمعیت، سال ۱۳۷۲/صص ۳۵، ۳۸، ۴۴، ۶۷، ۷۱)

جدول شماره ۲ نشان می دهد که روند مهاجرت به استان خوزستان تا سال ۱۳۵۵ هنوز هم ادامه داشته است به طوری که در این فاصله حدود ۲۷۴۶۱۶ نفر به این استان وارد شده اند که اهم علل آن را می توان احداث کارخانجات متعدد و سرمایه گذاری صنعتی در این استان دانست. به عنوان مثال در فاصله ۱۲ سال یعنی از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۳ کل سرمایه گذاری در صنعت از حدود یک میلیارد ریال به شصت و هفت میلیارد ریال افزایش یافت و در نتیجه سرمایه گذاری در رشته های مختلف صنعتی به خصوص در صنایع پتروشیمی و صنایع فلزی باعث شد که استان خوزستان به صورت یکی از قطب های عظیم صنعتی کشور در آید و همین مسئله باعث ادامه مهاجرت به این استان گردیده است (۱۱/ ص ۲۳۰). به طور کلی می توان گفت که در طول برنامه چهارم توسعه نود درصد از سرمایه گذاری های دولت در طرح های صنعتی خارج از تهران صورت گرفته که سهم استان های اصفهان و یزد حدود ۴۴ درصد و سهم استان خوزستان و چهارمحال بختیاری حدود ۱۸ درصد بوده است که از نظر سرمایه گذاری های دولتی استان خوزستان مقام دوم را به خود اختصاص داده است (۹/ ص ۳۰۹). آمار جدول شماره ۳ نشان می دهد که در

فاصله سال های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ در مقابل ۳۴۹۰۹۸ نفر که از استان مهاجرت کرده اند، ۸۱۴۵۴ نفر به این استان وارد شده اند. در این فاصله بیلان مهاجرتی استان منفی و خالص مهاجرتی آن ۲۶۷۶۴۴- نفر بوده است.

در این دوره استان خوزستان به یک استان مهاجر فرست تبدیل می شود. علل عمده آن را بروز ناآرامی در استان، جنگ تحمیلی و بروز مسائل سیاسی بین المللی و پیامدهای آنها دانست که باعث ناامنی و رکود نسبی استان خوزستان در زمینه های صنعت، اقتصاد، کشاورزی، آموزش، بهداشت و ... گردید. جهت اطلاعات بیشتر شایسته است بدانیم که براساس بررسی های به عمل آمده توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی، میزان خسارت مستقیم وارد شده به منابع اقتصادی کشور در طول جنگ تحمیلی معادل ۲۰۸۱۱/۴ میلیارد دلار برآورد شده است که در این میان بیشترین سهم خسارت مربوط به استان خوزستان با ۳۴/۲۷ درصد می باشد (۲ /ص ۱،۴۶). این استان به علت موقعیت ویژه جغرافیایی و قرار گرفتن در خط اول جبهه جنگ نه تنها صدمات زیادی را متحمل گردید بلکه در پی آن تعداد زیادی از ساکنینش به سایر استان ها مهاجرت کردند.

روند مهاجرتی استان خوزستان در این دوره نسبت به قبل کاملاً معکوس می شود به طوری که این استان تا قبل از جنگ بیشترین تعداد مهاجر را از استان اصفهان دریافت می کرد. ناگفته نماند در این دوره استان خوزستان با اکثر استان های کشور ارتباط مهاجرتی داشته و با توجه به آمار جدول شماره ۳ متوجه می شویم که بیشترین مهاجران را به ترتیب به استان های فارس (با ۲۱/۲ درصد)، اصفهان (با ۲۰/۷۲ درصد)، تهران (با ۱۵/۷۹ درصد)، بوشهر (با ۱۳/۴۵ درصد)، هرمزگان (با ۴/۶۹ درصد)، و لرستان (با ۴/۱۷ درصد) گسیل داشته است.

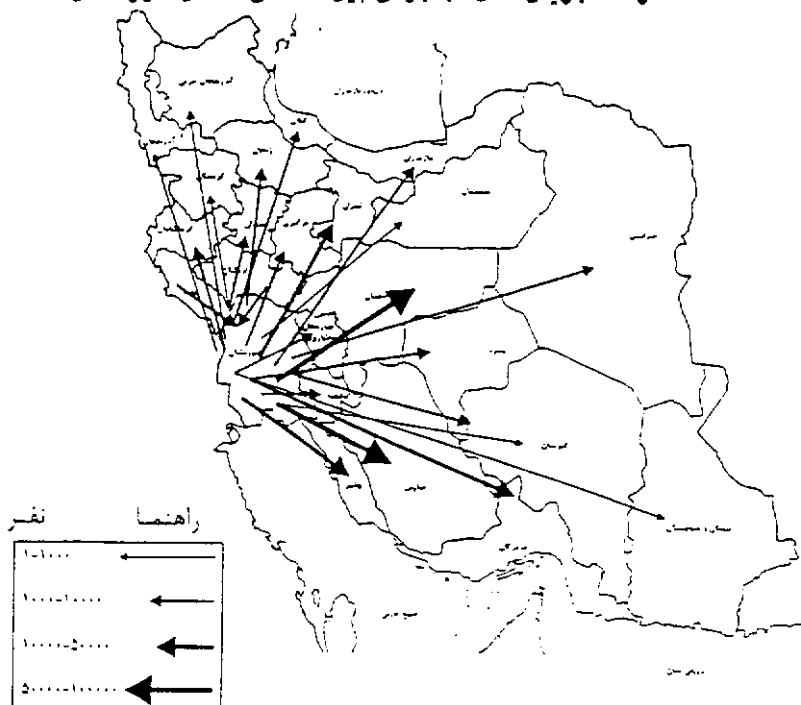
در مجموع استان خوزستان در این دهه ۳۴۹۰۹۸ نفر مهاجر را به استان های دیگر فرستاده و خالص مهاجرتی آن ۲۶۷۶۴۴- نفر می باشد.

جدول شماره ۳: مهاجرت استان خوزستان در دوره ۱۰ ساله ۵۵ تا ۱۳۶۵

ردیف	نام استان	واردشدگان به	خارج شدگان از	مهاجرت خالص	خارج شدگان (درصد)
۱	تهران	۱۳۱۹۲	۵۵۱۳۸	-۴۱۹۴۶	۱۵/۷۹
۲	مرکزی	۱۴۶۶	۷۰۵۱	-۵۵۸۷	۱/۲
۳	گیلان	۹۹۰	۲۰۵۵	-۲۰۶۵	-۰/۸۷
۴	مازندران	۱۷۰۵	۴۷۹۱	-۳۰۸۶	۱/۳۷
۵	آذربایجانشرقی	۲۴۹۵	۳۰۹۸	-۶۰۳	-۰/۸۸
۶	آذربایجانغربی	۵۴۲	۷۳۲	-۱۸۹	-۰/۲۰
۷	باختران	۱۳۰۳	۳۹۱۲	-۲۶۰۹	۱/۱۲
۸	خوزستان	-	-	-	-
۹	فارس	۷۲۶۷	۷۴۲۱۵	-۶۶۹۴۸	۲۱/۲۵
۱۰	کرمان	۸۰۱	۴۸۳۸	-۴۰۳۷	۱/۳۸
۱۱	خراسان	۳۱۶۶	۱۱۸۹۵	-۸۷۲۹	۳/۴۰
۱۲	اصفهان	۱۰۴۳۰	۷۲۳۳۷	-۶۱۹۰۷	۲۰/۷۲
۱۳	سیستان و بلوچستان	۲۴۷	۶۷۳	-۴۲۶	-۰/۱۹
۱۴	کردستان	۳۱۳	۴۰۱	-۸۸	-۰/۱۱
۱۵	همدان	۲۲۸۹	۵۹۴۳	-۳۶۵۴	۱/۷۰
۱۶	چهارمحال و بختیاری	۳۷۲۲	۶۶۰۰	-۲۸۲۸	۱/۸۹
۱۷	لرستان	۱۷۴۳۷	۱۴۵۹۹	-۲۸۲۸	۴/۱۸
۱۸	ایلام	۵۳۵۰	۲۴۳۹	-۲۹۱۱	-۰/۶۹
۱۹	کهگیلویه و بویراحمد	۳۲۶۵	۸۰۷۱	-۴۸۰۶	۲/۳۱
۲۰	بوشهر	۲۹۹۲	۴۶۹۸۶	-۴۳۹۹۴	۱۳/۴۵
۲۱	زنجان	۳۵۴	۱۷۵۳	-۱۳۹۹	-۰/۵۰
۲۲	سمنان	۲۳۸	۷۵۱	-۵۱۳	-۰/۲۱
۲۳	یزد	۶۳۷	۳۴۲۰	-۲۷۸۳	-۰/۹۷
۲۴	هرمزگان	۹۰۲	۱۶۴۰۰	-۱۵۴۹۸	۴/۶۹
	جمع	۸۱۴۵۴	۳۴۹۰۹۸	-۲۶۷۶۴۴	۱۰۰

منبع: زنجان، حبیب اله، علیزاده آهی، زرین تاج، مهاجرت، نشریه شماره ۲۸، مطالعات جمعیت ۱۳۷۲ ص ۱۳۱.

نقشه شماره ۲: جریان های مهاجرتی بین استانی استان خوزستان ۱۳۶۵-۱۳۵۵

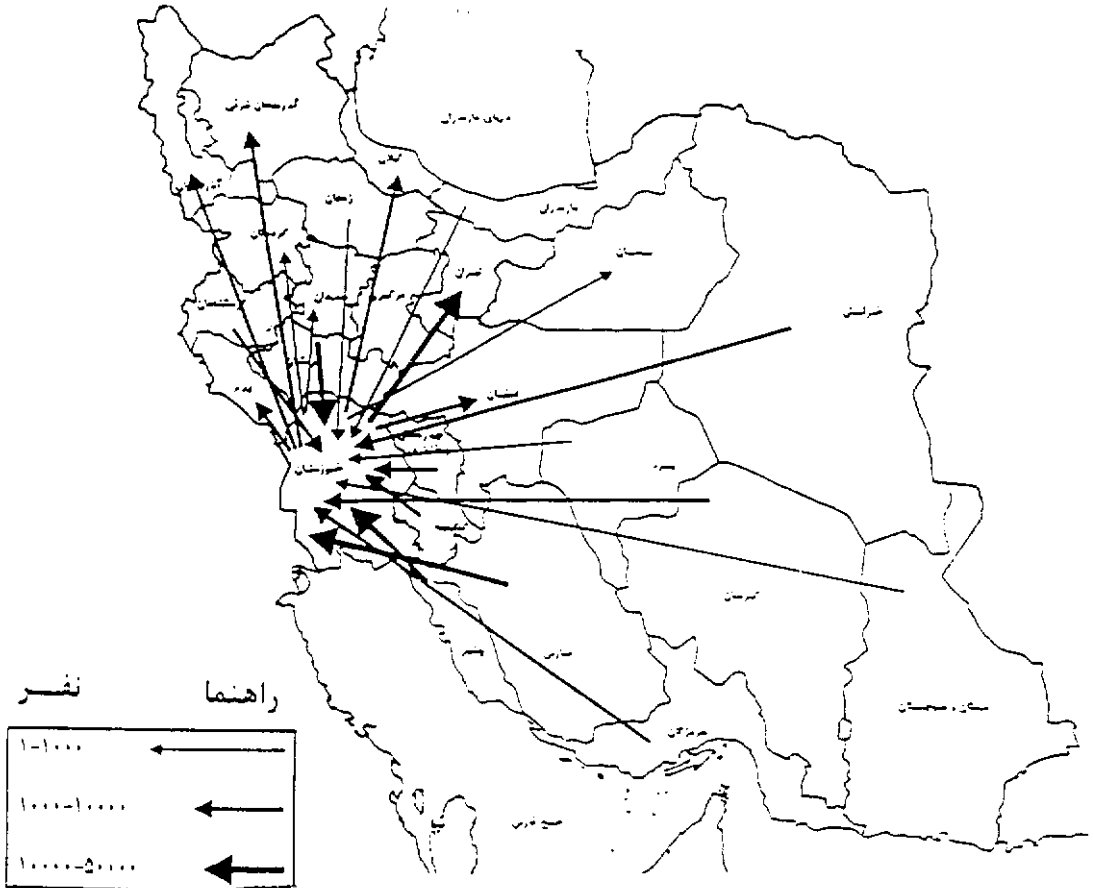
در فاصله سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ استان خوزستان به دلیل رهایی از جنگ و شروع دوران سازندگی و تلاش در جهت خودکفایی و بازسازی مناطق جنگی، دوباره به یکی از استان های مهاجرپذیر کشور تبدیل شد و مهاجرانی که در سال های جنگ از این استان خارج شده بودند به تدریج به استان محل سکونت اولیه خود بازگشتند. با توجه به جدول شماره ۴، استان خوزستان در این دوره ۸۴۱۱۷۰ نفر مهاجر را پذیرفته است که در مقابل حدود ۷۳۹۰۳۸ نفر از آن خارج شده اند. موازنه مهاجرتی استان در دهه ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ مثبت و حدود ۱۰۲۶۷۲+ نفر بوده است عمده مهاجران این استان به ترتیب از استان های فارس با ۴۴۵۴۲ نفر (۵/۲۹ درصد)، اصفهان با ۳۵۶۱۳ نفر (۴/۲۲ درصد)، بوشهر با ۳۴۸۹۴ نفر (۴/۱۴ درصد)، لرستان با ۲۸۸۷۵ نفر (۳/۴۳ درصد)، و تهران با ۲۷۱۹۲ نفر (۳/۲۳ درصد) بوده است. نکته قابل توجه اینکه در این دهه استان خوزستان هنوز هم مهاجران زیادی را به استان های تهران و اصفهان گسیل داشته است. خالص مهاجرتی آن در مقابل استان تهران حدود ۱۰۷۷۶- نفر و استان اصفهان ۱۷۳۱- نفر می باشد.

جدول شماره ۴: مهاجرت در استان خوزستان طی دوره ۱۰ ساله ۶۵ تا ۷۵

ردیف	نام استان	واردشدگان به	خارج شدگان از	مهاجرت خالص
۱	آذربایجان شرقی	۴۱۲۰	۹۳۵۵	-۵۲۳۵
۲	آذربایجان غربی	۲۱۴۲	۶۵۱۷	-۴۳۷۵
۳	اردبیل	۳۲۹	۱۰۴۹	-۷۲۰
۴	اصفهان	۳۵۶۱۳	۵۲۹۸۴	-۱۷۳۷۱
۵	ایلام	۵۷۵۱	۷۳۲۴	-۱۵۷۳
۶	بوشهر	۳۴۸۹۴	۵۷۴۹	+۲۹۱۴۵
۷	تهران	۲۷۱۹۲	۳۷۹۶۸	-۱۰۷۷۶
۸	چهارمحال و بختیاری	۹۵۰۳	۳۰۷۷	+۶۴۲۶
۹	خراسان	۱۲۶۹۲	۱۱۲۲۳	+۱۴۶۹
۱۰	خوزستان	-	-	-
۱۱	زنجان	۵۸۹	۳۵۲	+۲۳۷
۱۲	سمنان	۸۰۶	۱۰۳۴	-۲۲۸
۱۳	سیستان و بلوچستان	۱۸۶۹	۱۳۰۲	+۵۶۷
۱۴	فارس	۴۴۵۴۲	۲۱۸۳۵	+۲۲۷۰۷
۱۵	قم	۵۱۴۳	۳۹۱۹	+۱۲۲۴
۱۶	کردستان	۲۱۱۶	۲۴۷۰	-۳۵۴
۱۷	کرمان	۶۵۶۷	۳۰۲۹	-۳۵۳۸
۱۸	کرمانشاه	۸۲۸۳	۳۰۰۶	+۵۲۷۷
۱۹	کهگیلویه و بویراحمد	۹۸۶۹	۳۳۶۵	+۶۵۰۴
۲۰	گیلان	۳۶۹۲	۴۴۰۲	-۱۷۱۰
۲۱	لرستان	۲۸۱۷۵	۹۸۱۶	+۱۹۰۵۹
۲۲	مازندران	۸۱۳۳	۷۷۶۱	+۳۷۲
۲۳	مرکزی	۶۲۵۷	۶۰۱۱	+۲۴۶
۲۴	هرمزگان	۱۰۹۶۷	۳۰۹۰	+۷۸۷۷
۲۵	همدان	۶۸۸۳	۸۱۹۳	-۱۳۱۰
۲۶	یزد	۲۵۰۹	۲۱۵۶	+۳۵۳
	جمع	۸۴۱۷۱۰	۷۳۹۰۳۸	+۱۰۲۶۷۲

منبع: سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، مرکز آمار ایران، سال ۱۳۷۵/ص ۳۶.

نقشه شماره ۳: جریان های مهاجرتی خالص بین استانی خوزستان سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵

توزیع مهاجرت ها در داخل استان خوزستان

در فاصله سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ جمعاً حدود ۸۴۱۹۸۰ نفر معادل ۲۲/۵ درصد جمعیت استان به این سرزمین وارد یا داخل آن جابجا شده اند، که از این تعداد ۴/۲۷ درصد مربوط به مهاجران خارج از کشور و ۹۵/۷ درصد بقیه (حدود ۸۰۵۹۴۹) مربوط به مهاجرت های داخلی است، یعنی کسانی که از نواحی روستایی و شهری به قصد مهاجرت سرزمین اصلی خود را ترک و در نقطه ای از استان خوزستان ساکن شده اند. (جدول شماره ۵).

بدیهی است که توزیع این جابجایی ها در سطح شهرستان های مختلف استان یکسان نبوده و تحت تأثیر موقعیت و برخورداری آنها از توان های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

تفاوت های زیادی بین آنها به چشم می خورد، به طوری که شهرستان آبادان با اسکان ۲۲۲۷۸۱ نفر یا حدود ۲۲/۵ درصد واردشدگان، بالاترین سهم را دارا بوده است، سرمایه گذاری ها و بازسازی های بعد از جنگ، تمرکز بخشی عظیمی از صنایع، فعالیت ها، تراکم سرمایه و جاذبیت های شغلی در آبادان موجب شده که بیشترین مهاجران به این شهرستان مهاجرت کنند بعد از آبادان، شهرستان اهواز با جذب حدود ۱۵۲۴۹۰ نفر یا ۱۸/۲۲ درصد از واردشدگان در رتبه دوم قرار دارد که دلیل آن برخورداری از جاذبه های شغلی، خدماتی و مرکزیت استانی می باشد و شهرستان خرمشهر با حدود ۱۱۳۹۹۶ نفر یا ۱۳/۵ درصد مهاجران در رتبه سوم از نظر پذیرش مهاجران بین شهرستانی می باشد.

بعد از شهرستان های یاد شده به ترتیب شهرستان های دزفول با ۶/۴، بندرماهشهر با ۵/۴، شوشتر با ۴/۸، رامهرمز با ۴/۲، دشت آزادگان با ۲/۹، اندیمشک با ۳/۵، مسجدسلیمان با ۳/۱، ایذه با ۲/۸، شوش با ۲/۷، بهبهان با ۲/۴، باغملک با ۱/۴ و شادگان با ۰/۸ درصد در مرتبه های بعدی قرار دارند (جدول شماره ۵).

در مورد پذیرش مهاجران خارج از استان در فاصله ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ با توجه به آمار جدول شماره ۶ متوجه می شویم که بین شهرستان های مختلف استان تفاوت های بسیار زیادی مشاهده می شود، به طوری که شهرستان آبادان با ۳۶/۲۷ درصد و شهرستان باغملک با ۰/۳۲ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین سهم را به خود اختصاص داده اند. بدیهی است که در این ارتباط موقعیت ویژه جغرافیایی و تمرکز فعالیت های صنعتی در آبادان و بالعکس انزوای جغرافیایی و فقر اقتصادی باغملک بی تأثیر نبوده است. همچنین آمار این جدول نشان می دهد که شهرستان های خرمشهر با ۱۵/۳۶ درصد و اهواز با ۱۴/۷۰ درصد در رتبه های دوم و سوم در زمینه جذب مهاجران خارج از استان به حساب می آیند. در فاصله سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ جمعاً ۳۶۰۳۱ نفر از خارج از کشور به استان خوزستان وارد و در آن اسکان یافته اند. آمار جدول شماره ۶ نشان می دهد که سهم شهرستان های مختلف استان در برابر این مهاجران برابر نبوده و از این نظر هم تفاوت های زیادی را نشان می دهند، بدیهی است در این ارتباط موقعیت جغرافیایی، توان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نواحی مختلف در جذب مهاجران خارجی بی تأثیر نبوده است. براساس آمار این جدول، از میان شهرستان های مختلف استان خوزستان، بیشترین سهم مربوط به

شهرستان دزفول است که ۹۴۹۱ نفر یا ۲۶/۳۲ درصد مهاجران را به خود اختصاص داده است و کمترین سهم مربوط به شهرستان باغملک می باشد که فقط ۰/۰۱ از مهاجران را جذب کرده است. آمار جدول ۶ نشان می دهد که بعد از شهرستان دزفول به ترتیب شهرستان های اهواز با ۱۸/۲۶ درصد، شوشتر با ۱۲/۱۵ درصد، دشت آزادگان با ۱۱/۴۹ درصد و اندیمشک با ۱۰/۷۴ درصد به ترتیب بیشترین سهم از مهاجران خارج از کشور را داشته اند.

جدول شماره ۵: وضعیت مهاجرت به استان خوزستان از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵

شهرستان	وارد شده	از سایر استانها (درصد)	شهرستانهای دیگر استان (درصد)	شهر یا آبادی همان شهرستان (درصد)	درصد جمعیت مهاجر به	
					خارج از کشور (درصد)	شهرستان استان
آبادان	۲۲۳۷۸۱	۴۵/۱۱	۵۱/۲۳	۲/۷۴	۰/۲۳	۸۸/۷۸
اندیمشک	۲۹۶۷۰	۴۱/۳۶	۲۲/۷۳	۲۱/۸۱	۱۳/۰۵	۱۹/۰۶
ایذه	۲۳۳۲۳	۱۱/۰۱	۱۱/۸۷	۷۶/۵۵	۰/۳۲	۱۳/۵۵
اهواز	۱۵۳۴۹۰	۲۶/۶۵	۳۵/۹۷	۳۲/۳۹	۴/۲۹	۱۳/۸۲
باغملک	۱۱۸۵۷	۷/۸۰	۱۸/۳۲	۷۳/۷۲	۰/۰۴	۱۳/۱۵
بندرماهشهر	۴۵۸۶۶	۲۶/۱۷	۳۲/۳۳	۳۹/۴۷	۱/۵۱	۱۵/۳۹
بهبهان	۲۰۵۵۱	۳۸/۹۴	۲۲/۵۲	۳۷/۳۰	۰/۷۲	۱۲/۵۲
خرمشهر	۱۱۳۹۹۶	۳۷/۵۲	۵۳/۸۲	۳/۶۶	۳/۹۲	۸۸/۱۳
دزفول	۵۳۸۳۰	۴۱/۳۶	۲۰/۰۹	۲۰/۰۴	۱۷/۶۳	۱۵/۳۹
دشت آزادگان	۳۳۷۴۹	۱۶/۱۹	۳۵/۵۰	۳۴/۳۷	۱۲/۶۵	۳۶/۰۲
رامهرمز	۳۵۸۵۴	۲۷/۷۴	۳۷/۴۷	۳۲/۹۵	۰/۳۷	۲۰/۹۸
شادگان	۷۰۱۶	۱۷/۵۳	۳۲/۳۵	۴۱/۹۸	۷/۵۵	۵/۷۹
شوش	۲۳۱۲۹	۱۷/۳۶	۲۳/۰۹	۵۴/۹۳	۳/۶۶	۱۳/۳۵
شوشتر	۴۰۳۶۳	۱۷/۷۹	۳۳/۳۱	۳۷/۸۶	۱۰/۸۵	۱۹/۲۱
مسجدسلیمان	۳۶۵۰۵	۲۹/۵۵	۱۸/۷۶	۵۱/۱۴	۰/۳۹	۱۱/۹۲
استان	۸۴۱۹۸۰	۳۷۸۳۳۶	۳۲۴۲۴۷	۱۹۷۷۹۴	۳۶۰۳۱	-
درصد	۱۰۰	۳۳/۰۵	۳۸/۵۱	۴۹/۳۳	۴/۳۷	-

منبع: نتایج تفصیلی شهرستان های استان خوزستان، سال ۱۳۷۵ به تفکیک شهرستان.

جدول شماره ۶: توزیع مهاجران وارد شده به استان خوزستان از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۵ برحسب شهرستان

شهرستان	کل جمعیت	وارد شده از استانهای دیگر	درصد به کل جمعیت شهرستان	واردشدگان به استان	درصد به کل وارد شده از خارج کشور	مهاجران خارج از کشور استان	درصد به کل
آبادان	۲۵۲۰۴۷	۱۰۰۹۶۱	۴۰/۰۵	۳۶/۲۷	۵۲۸	۱/۴۶	
اندیمشک	۱۵۵۵۹۴	۱۲۳۹۱	۷/۹۶	۴/۴۵	۲۸۷۲	۱۰/۷۴	
ایذه	۱۷۲۰۲۷	۲۵۶۹	۱/۴۹	۰/۹۲	۷۵	۰/۲۰	
اهواز	۱۱۱۰۵۳۱	۴۰۹۱۷	۳/۶۸	۱۴/۷۰	۶۵۸۶	۱۸/۲۶	
باغملک	۹۰۱۰۶	۹۲۵	۱/۰۲	۰/۳۲	۵	۰/۰۱	
بندرماهشهر	۲۹۷۸۴۷	۱۲۰۰۴	۴/۱۳	۴/۳۱	۶۹۷	۱/۹۳	
بهبهان	۱۶۴۰۷۴	۸۰۰۴	۴/۸۷	۲/۸۷	۱۴۹	۰/۴۱	
خرمشهر	۱۲۹۳۴۶	۴۲۷۷۵	۳۲/۰۷	۱۵/۳۶	۴۵۰۷	۱۲/۵۰	
دزفول	۳۵۱۹۴۲	۲۲۳۶۵	۶/۳۲	۷/۹۹	۹۴۹۱	۲۶/۳۲	
دشت آزادگان	۱۳۵۸۲۵	۵۳۰۳	۴/۲۱	۱/۹۰	۴۱۴۴	۱۱/۴۹	
رامهرمز	۱۷۰۸۸۲	۹۹۴۸	۵/۸۲	۳/۵۷	۱۳۳	۰/۳۶	
شادگان	۱۲۱۰۰۰	۱۲۳۰	۱/۰۱	۰/۴۴	۵۳۰	۱/۴۷	
شوش	۱۷۳۲۳۲	۴۱۰۹	۲/۳۷	۱/۴۷	۸۴۷	۲/۳۴	
شوشتر	۲۱۰۱۰۸	۷۱۸۱	۳/۴۱	۲/۵۷	۴۳۸۱	۱۲/۱۵	
مسجدسلیمان	۲۲۲۲۱۱	۷۷۵۴	۳/۴۸	۲/۷۸	۱۰۵	۰/۲۹	
استان	۳۷۴۱۷۷۲	۲۷۸۲۳۶	-	۱۰۰	۳۶۰۴۹	۱۰۰	

منبع: نتایج تفصیلی شهرستان های استان خوزستان به تفکیک شهرستان، سال ۱۳۷۵.

خلاصه و نتیجه گیری

پدیده مهاجرت یکی از ویژگی های جمعیت شناختی و یکی از جنبه های تحلیل جمعیت است. انسان غالباً از سرزمین هایی که شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنها نامساعد است، خارج می شود و به مناطقی که دارای جاذبه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بهتری است وارد می شود. مهاجران به دنبال انگیزه های مختلفی مهاجرت می کنند که از میان آنها جستجوی زندگی با آسایش بیشتر، کار بهتر و دستمزد بالاتر در اولویت قرار دارد.

استان خوزستان به علت موقعیت جغرافیایی و راهیابی به آب های بین المللی از طریق بنادر صادراتی امام و ماهشهر از یک سو دارا بودن پتانسیل های قابل توجه مثل خاک حاصلخیز، آب های شیرین، انرژی های فسیلی (نفت و گاز) از سوی دیگر و همچنین استقرار صنایع متنوع نفت، پتروشیمی، پالایشگاهها، صنایع فولاد و سیمان و پروژه های عظیم سدسازی و توسعه مجتمع های کشت و صنعت بزرگ، جایگاه ویژه و قابل ملاحظه ای در اقتصاد کشور دارد. این استان غیر از دوران جنگ تحمیلی به علت برخورداری از زیرساخت های مناسب در صنعت، کشاورزی، خدمات و ارتباطات، مهاجران زیادی را از کلیه استان های کشور به خصوص استان های اصفهان، فارس، مرکزی و تهران پذیرفته است. امید است از این به بعد نیز در سایه سرمایه گذاری و اجرای برنامه های جدید صنعتی، تولیدی، عمرانی و به تبع آن خدماتی بتواند اعتبار و اهمیت گذشته را به سرعت باز یافته و دوباره به یکی از قطب های بزرگ کشاورزی، صنعت و جذب جمعیت ایران تبدیل گردد.

پیشنهادها

در راستای تنظیم رشد، اصلاح ساختار، ترکیب و نظارت حرکات جمعیت استان و پیشگیری از پیامدهای نامطلوب اقتصادی، اجتماعی سیاسی، فرهنگی و محیطی آن پیشنهادهای زیر ارائه می گردد:

۱. ادامه و تداوم برنامه جامع تنظیم خانواده و کنترل موالید در سطح کشور و استان به عنوان اصولی ترین راهکار پیشنهاد می شود.
۲. اهمیت بخشیدن و دادن امکانات و خدمات و جذب سرمایه گذاری در شهرهای کوچک و متوسط جهت متعادل ساختن نظام سکونتگاهی و جلوگیری از تمرکزگرایی.
۳. جلوگیری از تمرکز سرمایه گذاری در مرکز استان (اهواز) که باعث قطبی شدن و تمرکز بی رویه خدمات، صنعت و نیروی انسانی می شود و عدم تعادل را در سطح ناحیه ای موجب می شود.

منابع

۱. آشفته تهرانی، امیر، جامعه شناسی جمعیت ایران، انتشارات جهاد دانشگاهی اصفهان، ۱۳۶۴
۲. استان خوزستان در یک نگاه، انتشارات سازمان برنامه و بودجه خوزستان، بهمن ۱۳۷۰
۳. بیک محمدی، حسن، روند مهاجرت در استان اصفهان، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، شماره پانزدهم، زمستان ۱۳۷۷
۴. زنجانی، حبیب اله، تحلیل جمعیت شناختی، انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۷۸
۵. زنجانی، حبیب اله، عزیزاده آهی، زرین تاج، مهاجرت، نشریه شماره ۲۸، مطالعات جمعیت، ۱۳۷۲
۶. زنجانی، حبیب اله، مهاجرت، انتشارات سمت، سال ۱۳۸۰
۷. سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور، مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵
۸. سیمای اجتماعی، اقتصادی استان خوزستان، سازمان برنامه و بودجه استان خوزستان، مرداد ۱۳۷۵
۹. گزارش برنامه چهارم توسعه قبل از انقلاب، انتشارات سازمان برنامه و بودجه
۱۰. گزارش برنامه اول و دوم توسعه قبل از انقلاب، انتشارات سازمان برنامه و بودجه
۱۱. گزارش اجتماعی، اقتصادی استان خوزستان، سازمان برنامه و بودجه خوزستان، جلد دوم، ۱۳۶۱
۱۲. گزارش، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی استان خوزستان، سازمان برنامه و بودجه استان خوزستان، چاپ اول، ۱۳۷۵
۱۳. گزارش عملکرد گذشته و وضع موجود اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان خوزستان، سازمان برنامه و بودجه خوزستان، بهار ۱۳۷۲
۱۴. نتایج تفصیلی شهرستان های استان خوزستان، مرکز آمار ایران، به تفکیک شهرستان، ۱۳۷۵
۱۵. نظری، علی اصغر، جغرافیای جمعیت ایران، انتشارات پیام نور، ۱۳۷۳

منابع انگلیسی

16. Newman james.L./Gordon matzke, (1987. population pattern dynamic and prospects, united state of America Newjersey.
17. Lee.E.S.(1966), A theory of migration demography No.1.